

**ДО БІОЛОГІЇ ЛЕЛЕКИ БІЛОГО (*CICONIA CICONIA L.*)
В БАРСЬКОМУ РАЙОНІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Костогриз Л. А., Костогриз А. Л.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
Шампанський пр., 2, Одеса, 65058, Україна

Лелека білий із давніх-давен увійшов у фольклор багатьох народів світу, особливо у країнах Європи. Із самого раннього середньовіччя лелека вважається птахом щастя, добра, благополуччя.

Лелека білий вже багато століть займає особливе місце не тільки в житті людей, але й у духовній сфері. Церковні діячі завжди використовували лелеку білого як втілення ідей близькості людини з навколишнім світом.

Науково-технічна революція, інтенсивне освоєння навколишнього середовища призвело до досить швидкого скорочення чисельності лелеки білого. До кінця 40-х років у Середній Європі цих птахів стало майже вдвічі менше (Грищенко, 1996).

Лелека білий займає одне із важливих місць серед так званих модельних і проблемних видів. Лелека білий використовується в якості моделі, за допомогою якої розробляються науково-практичні основи оптимізації взаємовідносин людини з птахами в умовах урбанізації і посиленого антропогенного впливу на навколишнє середовище.

Лелека білий досить зручний вид для демонстрації ідей охорони природи, бережливого ставлення до живого. Таким чином, проблема лелеки білого на сьогоднішній день багатопланова і важка і її розв'язання повинно здійснюватися по багатьом напрямкам.

Робота по вивченню біології лелеки білого в Барському районі Вінницької області розпочалась у 1974 році, завдяки вчителю біології Ялтушківської загальноосвітньої школи I-III ступенів Костогризу Анатолію Леонтійовичу. Ця дослідницька робота експонувалась на виставці досягнень народного господарства СРСР в Москві і відзначена бронзовою медаллю.

Ми продовжуємо вивчати біологію лелеки білого. Збір даних по екології лелеки білого в Барському районі Вінницької області проводився в період з 1974 р. по 2004 р. шляхом короткочасних виїздів у характерні місця гніздування. Для обстеження території 17 населених пунктів використовувались велосипеди. Загалом у 17 пунктах досліджуваної території виявлено 42 гнізда.

Встановлювали не тільки кількість гнізд, але й по можливості відмічалось все, що має відношення до поселення лелеки білого, тобто місце розміщення гнізд, вік гнізд, розміщення гнізд на різних породах дерев, висоту гнізд від поверхні землі, кількісне співвідношення пташенят лелеки білого на гніздах, співвідношення між кладкою яєць лелеки білого і кількістю пташенят, що вилітають з гнізда. Також вивчали ріст пташенят лелеки білого в постембріональний період розвитку.

В Барському районі для лелеки білого досить добра кормова база, так як тут протікає п'ять порівняно великих річок і багато малих, є декілька ставків. Можна простежити таку закономірність, що в основному лелечі гнізда розміщуються вздовж річок або поблизу ставків. В селі Гармаках існує система ставків, в яких розводять рибу, тому в Гармаках розміщено шість лелечих гнізд. Недалеко цих ставків розташовані ще села Діброва, в якому чотири гнізда знаходяться на одній невеликій вулиці і Колосівка, де є шість гнізд лелеки білого

В селі Ялтушкові в 1984 році було сім лелечих гнізд, а в 2004 році — дванадцять лелечих гнізд. Це явище, мабуть, пов'язане з тим, що перестав працювати Ялтушківський цукровий завод, який періодично робив викиди відпрацьованих продуктів у водойми. Все це спричиняло масову загибель безхребетних і хребетних тварин, особливо риби. Таким чином була підірвана кормова база лелеки білого.

При достатній кількості їжі (кормовій базі) гнізда розміщуються близько одне від одного. За нашими даними, найближча віддаль між гніздами зафіксована в с. Бригідівка Барського району Вінницької області і складає близько 34 м. Для порівняння ми використали матеріали орнітологічного гуртка за 1987 і 1997 роки.

У 1987 році в 15 селах Барського району розміщення гнізд ($n=33$) було таке: 22 — на деревах (67 %); 3 — на дахах (9 %); 7 — на стовпах (21 %); 1 — на комині (3 %).

У 1997 році в 15 селах розміщення гнізд ($n=30$) було таке: 22 — на деревах (73 %); 6 — на стовпах (20 %); 2 — штучних на стовпах (7 %).

У 2004 році в 17 селах розміщення гнізд ($n=42$) було таке: 30 — на деревах (71,4 %); 1 — на даху (2,4 %); 8 — на стовпах (19 %); 2 — на водонапірній башті (4,8 %); 1 — на комині (2,4 %).

Використання критерію Стьюдента показало, що доля гнізд, розміщених на деревах, достеменно більша, ніж доля гнізд на дахах ($t=9,3$, а $t_{табл}=1,9$). Цим підтверджується сучасна тенденція до зміни місць гніздування, що встановлено вперше в районі

Нами була помічена гніздівля лелеки білого на десяти породах дерев. Висота розміщення гнізд коливається від 6 до 18 м. Найбільша кількість гнізд розміщена на ясені: 21 з 30, що складає 70 %. Це пояснюється тим, що кількість ясенів більша, ніж інших порід дерев. За нашими спостереженнями, лелека білий не віддає перевагу тому чи іншому виду дерева, лише, щоб воно було надійне і міцне, з добре розгалуженими гілками.

При опитуванні місцевих жителів вдалося встановити приблизний вік гнізд лелеки білого. Вияснилось, що вік гнізд, які використовуються лелекою білим в умовах району досліджень, коливається від одного до більше ніж 20 років. Переважає група гнізд з віком від одного до п'яти років.

Результати досліджень, які проводились на території Барського району в 1987 році, в порівнянні з 2004 роком дають змогу зробити висновок про те, що відбулась тенденція до збільшення чисельності гнізд лелеки білого в деяких населених пунктах приблизно в два рази. Наприклад, в с. Ялтушкові до 1987 р. було вісім гнізд, в 2004 р. — 12 гнізд, в с. Колосівка до 1987 р. нараховувалось три гнізда, в 2004 р. — шість гнізд, в селі Луговому до 1987 р. було одне гніздо, а в 2004 році — три гнізда, в селі Іванівцях до 1987 року було три гнізда, в 2004 р. — п'ять гнізд.

У 1977 році з 16 заселених гнізд вилетіло 40 пташенят, середня кількість пташенят на одне гніздо — 2,5. А у 1987 році із 26 гнізд вилетіло 73 пташеняти, що складає в середньому три пташеняти на одне гніздо. Якщо розглядати 2004 рік в порівнянні з 1987 роком, то можна побачити, що 1987 рік був більш продуктивний для лелеки білого тому, що в 1987 році на одне гніздо в середньому припадало три пташеняти, а в 2004 році — 2,6. Виходячи з даних власних досліджень, найбільша кількість гнізд припадає на гнізда з трьома пташенятами, а найменша — на гнізда з одним пташеням.

Результати дослідів по вивченню росту пташенят лелеки в постембріональний період розвитку, проведеного в 2004 році, підтверджують дані, які були отримані в 2000 році, тобто найбільш інтенсивне збільшення маси пташенят лелеки білого припадає на другий тиждень постембріонального розвитку. Отже, постембріональний розвиток лелеки білого відбувається нерівномірно.

Таким чином, з 42 обслідуваних гнізд найбільша кількість гнізд (30) розташована на деревах, а найменша — на дахах і водонапірних баштах (по одному). Також була встановлена тенденція до збільшення чисельності гнізд лелеки білого в деяких населених пунктах приблизно в два рази.